

Davydova, I. O. "Realizatsiia intelektualnogo kapitalu: sutnist, skladovi, rol systemy zainiatosti v tsyomu protsesi" [Implementation of intellectual capital: the nature, composition, role of employment in the process]. *Biznes Inform*, no. 2 (2013): 177-180.

Hetman, O. O. "Doslidzhennia vplyvu demografichnoi skladovoi na sotsialno-ekonomichni rozvytok derzhavy" [The influence of demographic component of the socio-economic development of the country]. *Visnyk DDFA*, no. 1 (29) (2013): 9-16.

Kireitsev, H. H., Aleksandrova, M. M., and Maslova, S. O. "Hroshi. Finansy. Kredyt" [Money. Finance. Credit]. <http://pulib.if.ua/book/73>

Nesterov, L., and Ashirova, G. "Natsionalnoe bogatstvo i che-lovecheskiy kapital" [National wealth and human capital]. *Voprosy ekonomiki*, no. 2 (2003): 106-110.

Nikolaenko, S. M. "Osvita v innovatsiinomu postupi sus-plistva" [Education in the innovative progress of society]. *Osvita Ukrainy*, no. 60-61 (754) (2006).

Osiichuk, M. S. "Liudskiy kapital: kryterii otsinky i indykatory ekonomiky znan" [Human capital: evaluation criteria and indicators of knowledge economy]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2008): 28-33.

Polozenko, D. V. "Vydatky biudzhetu na rozvytok liudskoho kapitalu" [Budget expenditures on human capital development]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2006): 15-23.

Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., and Kaminska, T. M. *Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz* [Safety of human development: economic-theoretical analysis]. Kharkiv: Pravo, 2010.

Stepanova, L. V. "Mekhanizm vzaiemodii kadrovyykh ahentstv i pidpriemstv v konteksti formuvannia trudovoho potentsialu" [The mechanism of interaction between recruitment agencies and companies in the context of labor potential]. *Visnyk UzhNU*, no. 1 (38) (2013): 263-267.

Semykina, M. V. "Rehionalni problemy zberezhenia ta rozvytku trudovoho potentsialu v umovakh hlobalnoi kryzy" [Regional problems of preservation and development of labor potential in the global crisis]. *Naukovi pratsi KNTU*, vol. 1, no. 16 (2009): 3-10.

УДК 330.4:336.225.025.2

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАЛОГОВЫХ РЕФОРМ В КОНТЕКСТЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОВЕДЕНИЯ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКА В УКРАИНЕ

ЯСТРЕБОВА А. С.

УДК 330.4: 336.225.025.2

Ястребова А. С. Эффективность налоговых реформ в контексте особенностей поведения налогоплательщика в Украине

Статья посвящена анализу последствий налоговой реформы в Украине и причин ее неэффективности. Дана оценка основным особенностям налоговых преобразований в Украине в последние годы; показано, что налоговая система может считаться либеральной. Среди причин тенезации украинской экономики названо оппортунистическое поведение налогоплательщиков и других участников налоговых отношений. Предложен комплексный подход к моделированию поведения налогоплательщика. Сделан вывод о том, что моделирование налогового поведения и налоговых реакций экономических агентов в Украине, выявление вероятностей тех или иных налоговых стратегий при различных схемах поведения представителей налоговых органов, экспериментирование с различными типами налоговых, экономических и неэкономических рычагов влияния на рациональный выбор плательщика позволит выявить ряд условий, которые позволили бы сместить мотивации экономических агентов в сторону добросовестной уплаты налогов. А отказ от девиантного налогового поведения станет гарантом детенизации экономики Украины и повышения эффективности налоговой системы.

Ключевые слова: поведение налогоплательщика, тенезация, налоговые реформы, моделирование налогового поведения.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 19.

Ястребова Анна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: anna_yastrebova@gmail.ru

УДК 330.4:336.225.025.2

UDC 330.4:336.225.025.2

Ястребова Г. С. Эффективность податковых реформ у контексті особливостей поведінки платників податків в Україні

Yastrebova A. S. Efficiency of tax Reforms in the Context of Specific Behaviour of a Tax Payer in Ukraine

Стаття присвячена аналізу наслідків податкової реформи в Україні й причин її неефективності. Дано оцінку основним особливостям податкових перетворень в Україні в останні роки; показано, що податкова система може вважатися ліберальною. Серед причин мінізації української економіки названо оппортуністичне поводження платників податків й інших учасників податкових відносин. Запропоновано комплексний підхід до моделювання поводження платника податків. Зроблено висновок, що моделювання податкового поводження й податкових реакцій економічних агентів в Україні, виявлення ймовірностей тих або інших податкових стратегій при різних схемах поводження представників податкових органів, експериментування з різними типами податкових, економічних і неекономічних важелів впливу на раціональний вибір платника дозволить виявити ряд умов, які дозволили б змістити мотивації економічних агентів у бік сумлінної сплати податків. А відмова від девиантного податкового поводження стане гарантом детінізації економіки України й підвищення ефективності податкової системи.

The article is devoted to analysis of the tax reform in Ukraine and reasons of its inefficiency. It assesses main specific features of tax transformations in Ukraine in recent years and shows that the tax system could be considered liberal. It names opportunistic behaviour of tax payers and other participants of tax relations among the reasons of the shadow economy in Ukraine. It offers a complex approach to modelling tax payer's behaviour. It makes a conclusion that modelling tax behaviour and tax reactions of economic agents in Ukraine, detection of probabilities of different tax strategies with different schemes of behaviour of representatives of tax bodies, experimenting with different types of tax, economic and non-economic levers of influence upon the rational choice of the payer would allow detection of a number of conditions, which would have allowed shifting motivations of economic agents towards conscientious payment of taxes. And retreat from the deviant tax behaviour would become a guarantor of unshadowing of the Ukrainian economy and increase of efficiency of the tax system.

Key words: tax payer behaviour, shadow economy, tax reforms, modelling tax behaviour.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 19.

Ключові слова: поведінка платника податків, мінізація, податкові реформи, моделювання податкової поведінки.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 19.

Ястребова Анна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кибернетики, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: anna_yastrebova@gmail.ru

Yastrebova Anna S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: anna_yastrebova@gmail.ru

Возможность государства поддерживать свои функции во многом обусловлена состоянием доходной части его бюджета, значительную долю которого составляют налоговые поступления. Украинская налоговая система всегда отличалась крайней степенью динамизма, проходя все новые этапы преобразований и реформ. Последние налоговые трансформации, связанные с принятием ряда нормативных документов [5, 11], являются наиболее масштабными, а потому требуют особо пристального внимания в контексте оценки их последствий. В то же время нерешенными остаются проблемы теневого сектора в Украине, что в какой-то мере сводит на нет многие усилия политиков и экономистов в отношении формирования справедливой налоговой системы. Поэтому необходимо построение ряда моделей и привлечение математических методов, которые позволят установить взаимосвязь налоговых реформ и поведения налогоплательщиков, а также выявить условия, при которых произойдет сокращение теневого сектора на фоне преобразований в налоговой сфере.

Долгие годы становления украинского независимого государства наблюдалась недоимка по различным видам налогов, что требовало реакции со стороны налоговых органов. Одной из форм наполнения бюджета служили различные подходы к привлечению авансовых платежей, которые, однако, решали проблему только в краткосрочном периоде. При этом наблюдалась, с одной стороны, неэффективность налоговой системы на макроуровне, а с другой, – недовольство налогоплательщиков высоким уровнем налогообложения и сложностью уплаты налогов. В результате в Украине наблюдалась значительная доля теневого сектора, которая, по оценкам иностранных специалистов, составляла до 74% [1], а дефицит бюджета доходил до 11 млрд грн [6].

Курс на либерализацию налоговой политики был взят в 2010 г. путем принятия Налогового кодекса Украины [11], Закона Украины «О сборе и учете единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование» [5] и ряда документов, которые положили начало налоговой реформе. Было задекларировано постепенное снижение ставок налогов, сокращение их количества со 135 до 28, а также упрощение процедуры налогообложения путем введения электронной системы отчетности, что должно было явиться толчком к расширению налоговой базы. Росту налоговых поступлений в Украине сопутствовал также ряд факторов, например, проведение мероприятия «Евро-2012». Обозначить все причины, которые обусловили рост доходов бюджета налогового характера, сложно, однако факт остается фактом: в 2011 г. по сравнению с 2010 г. налоговые поступления в Сводный бюджет Украины показали рекордный прирост – 43% [6].

Положительно оценил налоговые реформы в Украине и мировой банк – по материалам рейтинга «Doing business 2013» [14] Украина вошла в десятку стран – наибольших реформаторов налоговой системы за последние 7 лет, заняв 6-ю позицию. По субиндексу «Уплата налогов» Украина улучшила свой рейтинг на 18 пунктов, оказавшись на 165-м месте (табл. 1).

Таблица 1

Место Украины в рейтинге Мирового банка по уплате налогов [10]

Страны/группы стран	Показатели уплаты налогов			
	Платежи (количество)	Время (количество часов на год)	Средневзвешенная ставка налогообложения, %	Место в рейтинге
Грузия	5	280	16,5	33
Россия	7	177	54,1	64
США	11	175	46,7	69
Германия	9	207	46,8	72
Польша	18	286	43,8	114
Беларусь	10	338	60,7	129
Украина	28	491	55,4	165
Киргизстан	51	210	68,9	168
Таджикистан	69	224	84,5	175
ОЭСР	12	176	42,7	–
Восточная Европа и Центральная Азия	28	260	40,5	–

Тем не менее, средневзвешенная ставка налогов в Украине оценивается мировым банком достаточно высоко по сравнению с другими государствами, что требует дополнительного анализа.

Одним из важнейших показателей эффективности налоговой системы являются налоговые ставки, которые существенно отличаются в разных странах (табл. 2).

Таблица 2

Общий уровень налогообложения экономики различных стран *

Страна	Налог с доходов физических лиц, %	Налог на прибыль корпораций (основная ставка), %	НДС (основная ставка), %
1	2	3	4
<i>Страны ЕС</i>			
Ирландия	20 – 41	12,5	21,0
Дания	38 – 59	25,0	25,0
Нидерланды	0 – 52	25,0	19,0
Франция	0 – 41	34,4	19,6
Италия	23 – 43	31,4	21,0
Германия	14 – 45	29,8	19,0
Бельгия	25 – 50	34,0	21,0
Греция	0 – 40	23,0	23,0
Швеция	0 – 40	26,3	25,0

1	2	3	4
Великобританія	0 – 50	27,0	20,0
Кипр	20 – 30	10,0	15,0
Латвія	26,0	15,0	22,0
Литва	15,0; 24,0	15,0	21,0
Венгрія	16,0	17,5	27,0
Польща	18 – 32,0	19,0	23,0
Словакія	19,0	19,0	20,0
Естонія	21,0	24,0	20,0
Чехія	15,0	19,0	20,0
Мальта	15 – 35,0	35,0	18,0
<i>Страны СНГ</i>			
Росія	13,0; 35,0	20,0	18,0
Білорусь	12,0	24,0	18,0
Узбекистан	45,0	30,0	15,0
Казахстан	9,0; 16,0; 22,0	20,0	20,0
<i>Другие страны</i>			
США	30 – 35,0	15,0-34,0	–
Японія	10 – 50,0	40,0	5,0
Австралія	17,0 – 47,0	30,0	10,0
Ізраїль	10,0 – 47,0	36,0	16,0
ЮАР	24,0 – 43,0	30,0	14,0

* Составлено по данным [17 – 19].

В табл. 3 представлены изменения налоговых ставок по основным видам налогов в Украине, согласно [11].

Таблица 3

Динамика налоговых ставок в Украине

Год	Вид налога		
	Налог с доходов физических лиц, %	Налог на прибыль предприятий, %	НДС, %
2010	основная 15;	25	20
2011	основная 5, повышенная 17	23	20
2012	основная 5, повышенная 17	21	20
2013	основная 5, повышенная 17	19	20
2014	основная 5, повышенная 17	16	17

Итак, уровень налоговых ставок в Украине не только не превышает соответствующие значения в Европе, но является одним из самых низких. Сравнения ставки налогов в Украине с другими развитыми странами, приходим к выводу о том, что прямое налогообложение юридических и физических лиц более чем либерально. Сравнительный анализ ставок по таким налогам, как

НДС и НДСФЛ среди стран СНГ показал среднюю позицию Украины, однако задекларированный перспективный уровень налогообложения прибыли предприятий в нашей стране ниже.

Итак, формально налоговую систему уже сейчас можно назвать либеральной, а через пару лет уровень налогообложения в Украине будет одним из самых низких в Европе. В этом контексте, согласно теории А. Лаффера, постулирующей расширение налоговой базы при снижении ставок налогов [15] в связи с выходом предприятий из тени и увеличения деловой активности за счет высвободившихся средств, в Украине можно ожидать существенного увеличения налоговых поступлений, что подтверждается их резким возрастанием в 2011 г. Так ли это?

Обратимся к статистике за 2012 г.: рост налоговых поступлений по сравнению с 2011 г. составил около 7% по данным [6], что по сравнению с цепным темпом прироста в 43% за предыдущий период составляет крайне мало; также наблюдается снижение темпов роста ВВП [4].

Неутешительны данные об объеме теневой экономики Украины. По предварительным оценкам, в I квартале 2012 г. два метода расчета теневой экономики из четырех, которые использует Министерство экономического развития и торговли, показали рост тенезации экономики Украины, один – неизменность ее уровня, и только монетарный метод показал детенизацию, максимальная оценка уровня теневой активности составила 44% [12]. Оценки объема теневого сектора в Украине, опубликованные Мировым банком, которыми также пользуется МВФ, выше соответствующих показателей Министерства экономического развития и торговли Украины в среднем на 20% [16].

Итак, реальные последствия налоговых реформ в Украине отличаются от ожидаемых согласно абстрактной модели А. Лаффера – налоговые поступления не увеличиваются в достаточном объеме, теневая экономика продолжает расти, налоговая система работает не достаточно эффективно.

Существует ряд причин, которые могут объяснить несовершенство налоговой политики при формальной ее адекватности, что подтверждает также рейтинг «Doing business 2013»: чтобы заплатить налоги в Украине, необходимо потратить 491 час в год [14], что говорит о сложности уплаты налогов и высоких сопутствующих издержках, так называемых транзакционных издержках налогообложения. Новый Кодекс содержит ряд коллизий и неоднозначностей в трактовках понятий, в то время как практика разъяснений Государственной налоговой администрации по таким вопросам упразднена. Процедура налогообложения в Украине была несколько облегчена введением возможности электронного предоставления данных и оплаты для средних и крупных предприятий, однако все еще остается одной из самых сложных и запутанных.

По нашему мнению, одной из важнейших причин неэффективности налоговой системы в Украине является факт девиантного поведения как со стороны плательщика, так и со стороны представителей налоговых

органов, т. е. попросту корупції. Проблема ухиляння від податків в тінь обумовлена не високими податковими ставками, а бажанням упростити ведення бізнесу, оскільки Україна за рівнем податкової навантаженості знаходиться на 137 місці в світі [14]. Таким чином, підприємства для зменшення транзакційних витрат прагнуть приховати весь свій дохід або його частину, а серед громадян декларувати деякі види своїх доходів попросту не прийнято. Крім того, можливість отримання таких доходів фізичними особами забезпечується двома аспектами: з одного боку, роботодавці прагнуть знизити свою податкову навантаженість шляхом відмови від виплати нарахованих на зарплату і передачі «зарплати в конвертах», з іншого, самі працівники і їх контрагенти демонструють лояльність до такого поведіння. Витрати приховування податків в Україні або рівні нулю, або порівнянні з сумою нарахованих податків і платежів в умовах розвинутої корупції і бюрократії, що пояснюється низькими окладами самих працівників податкових інспекцій і недобросовістю з їх боку. Можливо стверджувати, що поширення лояльності громадян до відношення до сплати податків і корупції є детермінантами, що визначають тип податкового поведіння платальщиків в Україні як девіантний.

В Україні, на відміну від розвинутих країн, не прийнято платити всі податки, це вважається не престижним, а добросовісне поведіння платальщика не є частиною делової репутації фірми. В цьому контексті подібне поведіння перестає бути девіантним і стає опортуністичним.

Отже, опортунізм в податкових відносинах призводить до того, що в Україні рівень тенізації високий, а передумов для його зменшення недостатньо. Тому фокус актуальних досліджень з проблеми визначення оптимальних податкових ставок необхідно зсунути в напрямку вивчення поведінки платальщиків і їх взаємодій з представниками податкових органів.

Дослідження податкового поведінки і податкових реакцій суб'єктів господарювання в останні роки набуло такої популярності за кордоном і в країнах СНД, що навіть послужило ґрунтом для виникнення так званої «фінансової соціології» і стало основою для побудови цілої низки різних економіко-математичних моделей, серед яких на-

йбільше поширені оптимізаційні моделі раціонального вибору платальщика (класическа модель представлена в [13], подальші розробки, наприклад, в [3]), ігрові моделі і моделі економічної динаміки [7 – 9]. Однак в умовах української податкової практики потрібен підхід, який дасть можливість оцінити і проаналізувати різні стратегії поведінки платальщика, умови, що визначають вибір економічних агентів, ймовірності їх вибору, провести експеримент з виявлення важелів впливу на податкове поведіння з метою виявлення напрямків економічної і пропагандистської політики в умовах сучасного українського законодавства.

Це стає можливим завдяки залученню ряду математических методів і побудови моделей оцінки, аналізу і прогнозування податкового поведінки в умовах українських податкових реформ, серед яких:

- ✦ *моделі економічної динаміки* – для описання і дослідження податкового поведінки в часі і пошуку станів рівноваги економічних агентів в залежності від параметрів економічної політики;
- ✦ *методи оптимізації* – для пошуку оптимальних умов раціонального вибору платальщика;
- ✦ *методи теорії ігор* – для виявлення ймовірностей вибору оптимальної податкової стратегії;
- ✦ *імітаційне моделювання* – для експериментування з різними варіантами економічної політики і виявлення їх впливу на оптимальну податкову стратегію платальщика.

Концептуальна схема моделювання поведінки платальщика представлена на рис. 1.

Моделювання податкового поведінки і податкових реакцій економічних агентів в Україні, виявлення ймовірностей тих або інших податкових стратегій при різних схемах поведінки представників податкових органів, експериментування з різними типами податкових, економічних і неекономічних важелів впливу на раціональний вибір платальщика дозволить виявити ряд умов, що змістять би мотивації економічних агентів

Рис. 1. Концептуальна схема моделювання поведінки платальщика

в сторону добросовестной уплаты налогов. А отказ от девиантного налогового поведения станет гарантом дентенезации экономики Украины и повышения эффективности налоговой системы. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Альтернативні сценарії української економіки у 1998 та 1999 роках / Гарвардський інститут міжнародного розвитку. – К.: Експрес, 1998. – 236 с.
2. Висновки щодо виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Вишневикий В. П. Уход от уплаты налогов: теория и практика : монография / В. П. Вишневикий, А. С. Веткин / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2003. – 228 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
5. Закон України 08.07.2010 № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» // Відомості Верховної Ради України, – 2011. – № 2-3, ст. 11.
6. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
7. Матвеевко В. Д. О роли теневого сектора в динамике переходной экономики / В. Д. Матвеевко, Е. Е. Вострокнутова // Экономические исследования. – 2002. – № 2. – С. 172 – 192.
8. Меркулова Т. В. Моделирование налогового поведения и экономического роста / Т. В. Меркулова, А. С. Литвинюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – 2006. – № 719. – С. 262 – 267.
9. Мовшович С. М. Игровая модель выбора стратегии налоговой инспекции / С. М. Мовшович // Экономика и математические методы. – 2003. – Т. 39. – №2. – С. 188 – 200.
10. Мониторинг місця України у рейтингу «Ведення бізнесу 2013» (за даними публікації Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації «Doing Business 2013») // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua
11. Податковий кодекс України № 2756-VI від 2 грудня 2010 р. // Голос України. – 2010. – № 229-230. – С. 4 – 62.
12. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>
13. Allingham M. G. Income Tax Evasion: A Theoretical analyze / M. G. Allingham, A. Sandmo // Journal of Public Economics. – 1972. – Vol. 1(3-4). – P. 323 – 338.
14. Doing Business – 2013 // The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doing-business.org/data/exploreconomies/ukraine/#paying-taxes>
15. Laffer A. B. The Economics of the tax revolt: a reader / A. B. Laffer, J. P. Seymour // Vol. 1. – Harcourt Brace Jovanovich, 1979. – 138 p.
16. Schneider F. Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 / F. Schneider, A. Buehn, E. C. Montenegro // The World Bank Development Research Group Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economics Unit. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.worldbank.org>

17. Taxation Trends in European Union. Main Results / European Commission / Eurostat: Statistical Books [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

18. The Federation of International Trade Association: International Taxanional [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fta.org>

19. VAT Rates Applied in the Member States of the European Communit / European Commission: Taxation and Customs Union. – 2006. – № 1829 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>

REFERENCES

- Alternatyvni stsenarii ukrainskoi ekonomiky u 1998 ta 1999 rokakh* [Alternative scenarios Ukrainian economy in 1998 and 1999]. Kyiv: Ekspres, 1998.
- Allingham, M. G., and Sandmo, A. "Income Tax Evasion: A Theoretical analyze". *Journal of Public Economics*, vol. 1 (3-4) (1972): 323-338.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
- "Doing Business – 2013" <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine/#paying-taxes>
- "Informatsiia pro stan vykonannia Zvedenoho ta Derzhavnoho biudzhativ Ukrainy" [Information on the status and performance of the consolidated state budget of Ukraine]. <http://www.minfin.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2010).
- Laffer, A. B., and Seymour, J. P. *The Economics of the tax revolt: a reader*, 1979.
- Movshovich, S. M. "Igrovaia model vybora strategii nalogovoy inspektsii" [Game model selection strategy of tax inspection]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 39, no. 2 (2003): 188-200.
- "Monitorynh mistsia Ukrainy u reitynhu "Vedennia biznesu 2013"" [Monitoring of Ukraine's place in the "Doing Business 2013"]. www.me.gov.ua
- Matveenko, V. D., and Vostroknutova, E. E. "O roli tenevogo sektora v dinamike perekhodnoy ekonomiki" [On the role of the informal sector in the dynamics of a transition economy]. *Ekonomicheskie issledovaniia*, no. 2 (2002): 172-192.
- Merkulova, T. V., and Lytvyniuk, A. S. "Modelyrovanye nalohovoho povedeniya y ekonomicheskoho rosta" [Modeling the behavior of the tax and economic growth]. *Visnyk KhNU*, no. 719 (2006): 262-267.
- Schneider, F., Buehn, A., and Montenegro, E. C. "Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007" <http://elibrary.worldbank.org>
- "Tendentsii tinyovoi ekonomiky v Ukraini u I kvartali 2012 roku" [Trends in the shadow economy in Ukraine in I quarter of 2012]. <http://www.me.gov.ua>
- "Taxation Trends in European Union. Main Results" <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- "The Federation of International Trade Association: International Taxanional" <http://fta.org>
- Vishnevskiy, V. P., and Vetkin, A. S. *Ukhod ot uplaty nalogov: teoriia i praktika* [Tax evasion: Theory and Practice]. Donetsk: NAN Ukrainy; Institut ekonomiki promyshlennosti, 2003.
- "Vysnovky shchodo vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy" [Conclusions on the State Budget of Ukraine]. <http://www.ac-rada.gov.ua>
- "VAT Rates Applied in the Member States of the European Communit" <http://ec.europa.eu>